

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΣΤΡΟΧΡΗΣΤΟΣ

Παλαιοχριστιανική επιγραφή από το Αγαθονήσι

Η αφιερωματική επιγραφή που δημοσιεύεται εδώ βρέθηκε στα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής στην περιοχή του Αγίου Ιωάννη, στις παρυφές του βουνού της Κεφάλας στο ακριτικό Αγαθονήσι.¹ Πρόκειται για το μοναδικό ενεπίγραφο αρχιτεκτονικό μέλος της εν λόγω βασιλικής, η οποία δεν έχει διερευνηθεί ανασκαφικά.

Επίμηκες τμήμα ακόσμητου γέισου (Αρχαιολογικό Μουσείο Αγαθονησίου, Ε 57),² θραυσμένο σε τρία, συγκολλώμενα μέρη. (Εικ.1). Μάρμαρο λευκό, λεπτόκοκκο· φέρει κατά τόπους φθορές και αποκρούσεις.

Μήκ. 0,65 μ., πλ. 0,15 μ., πάχ. 0,06 μ.

Μνεία: Π. Τριανταφυλλίδης, *Ιστορικά και αρχαιολογικά Αγαθονησίου*, ΑΑΑ 39 (2006) 184-185, εικ. 8.

6ος αι. μ.Χ.

[... καλλ]ιεργία Ψιμίου. †

Γραφή επιμελής, στρογγυλευμένη. Ρ με βραχεία οριζόντια επίστεψη στην κάθετη κεραία. Α δελτοειδές. Στο τέλος σταυρός με αγκιστροειδείς ακρέμονες και δελτοειδή βάση.

Σχόλια

[καλλ]ιεργία· επειδή η επιγραφή είναι ελλιπής, δεν μπορεί να πει κανείς με βεβαιότητα εάν η λέξη είναι πώσεως ονομαστικής ή δοτικής ([καλλ]ιεργία). Η λέξη σημαίνει *καλή εργασία, καλλιτεχνία*, βλ. LSJ⁹ s.v. καλλιεργία, ή = *good work*.

Η μοναδική, ως φαίνεται, επιγραφική μαρτυρία της προέρχεται από επιγραφή του 5ου-6ου μ.Χ. αιώνα από την Ελευσίνα: καλλιεργία υπέρ ευχῆς κ<ἐ> σωτηρίας ὧν οἶδεν ὁ Θ(ε)ὸς τὰ ὀνόμα<τ>α.³

Την μελέτη της επιγραφής μου ανέθεσε ο Δρ Π. Τριανταφυλλίδης, ανασκαφέας του Αγαθονησίου και νυν Προϊστάμενος της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λέσβου. Αφορμή στάθηκε η έκθεση *Άγωνα Γραμμή II* που επρόκειτο να λάβει χώρα στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, η οποία εν τέλει δεν πραγματοποιήθηκε. Τον αγαπητό συνάδελφο και δάσκαλό μου στις ανασκαφές της αρχαίας Ρόδου ευχαριστώ και από αυτή την θέση. Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στον κ. Άγγελο Π. Ματθαίου για τις καίριες επισημάνσεις και στον καθηγητή Denis Feissel για τις συζητήσεις επί του θέματος· τέλος, στην κ. Γεωργία Μαλούχου, εκ των εκδοτών του περιοδικού, διότι διαβάσε το άρθρο και φρόντισε την επιμέλεια του κειμένου.

1. Γενικά για το Αγαθονήσι βλ. P. Triantafyllidis, *Agathonisi on the Frontier. The Archaeological Investigations at Kastraki (2006-2010)*, Athens 2010. Του ίδιου, *Archaeological Researches on Milesian Agathonisi in the Dodecanese, Greece*, στο: *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia*, E. Lafli, S. Pataci (eds), Oxford 2015, 95-104.

2. Η επιγραφή πρόκειται σύντομα να εκτεθεί στο υπό ανέγερση Αρχαιολογικό Μουσείο Αγαθονησίου.

3. IG II² 12361 (πρώτη έκδοση: E. Sironen, Two Early Christian inscriptions from Eleusis, στο τόμο *Studies in Greek Epigraphy and History in Honor of Stephen V. Tracy*, G. Reger et al. (eds), Bordeaux 2010, 84).

Το ρήμα καλλιεργῶ συνδέεται γενικότερα με καλλιτεχνική εργασία. Χρησιμοποιείται ευρέως σε επιγραφές της παλαιοχριστιανικής εποχής. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το ψηφιδωτό της βασιλικής Α΄ της Νικόπολης, σύμφωνα με την οποία ο επίσκοπος Δουμέτιος *τὴν πᾶσαν ἐκαλλιέργησεν τρίστων*.⁴ Σε περιπτώσεις μαρμάρινων παλαιοχριστιανικών επιγραφών, όπου το ρήμα είναι αμετάβατο, έχει υποτεθεί ότι πιθανώς έχει την έννοια του «διακοσμῶ». ⁵ Η χρήση της μετοχής καλλιεργούντες, όπως έχει προταθεί, υπονοεί γενικώς τους δωρητές, που με οποιονδήποτε τρόπο πρόσφεραν για να ανεγερθεί ή να διακοσμηθεί κάποιο κτίσμα.⁶ Σε άλλες αφιερωματικές επιγραφές η λέξη έχει την έννοια του «κτίζω», «δημιουργῶ». Έχει βάσιμα συνδεθεί⁷ με την ευχή της λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου: Μνήσθητι Κύριε τῶν καλλιεργούντων καὶ καρποφορούντων ἐν ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις σου.⁸

Ψίμιος· λέξη αθησαύριστη.⁹ Μάλλον πρόκειται για κύριο όνομα που προέκυψε από τοπωνύμιο, συνήθως δηλωτικό καταγωγής, όπως παρατηρήθηκε σε άλλες περιπτώσεις κατά την ύστερη αρχαιότητα, λ.χ. *Λευκάκιος*,¹⁰ *Ναγίδιος*,¹¹ *Βριτανία*¹² κ.ά.¹³ Πιστεύουμε ότι σχετίζεται με το τοπωνύμιο *Εψιμιά*, παραλιακή θέση της πλησιόχωρης στο Αγαθονήσι Πάτμου.¹⁴

4. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών της Ελλάδος*, I, *Πελοπόννησος-Στερεά Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1987, 36.

5. Όπ. π. (σημ. 4), 38.

6. Όπ. π. (σημ. 4), 38 και σημ. 149.

7. Η. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques-chrétiennes d'Asie Mineure*, I, 1922, (ανατ. Chicago 1980), 13 no 39.

8. Ε. Τσιγαρίδας – Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, *Κατάλογος χριστιανικών επιγραφών στα Μουσεία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1979, 90-91 αριθμ. 63. D. Feissel, *Requeil des inscriptions chrétiennes de Macédoine du IIIe au Vie siècle*, (BCH Supplément VIII), Paris 1983, 254, 95 no. 99.

9. Πάντως στο λεξικό του Fr. Preisigke, *Namenbuch*, Heildeberg 1922, 492, καταχωρίζεται το όνομα Ψήμιος, μαρτυρούμενο σε πάπυρο –η ανάγνωση, όπως προκύπτει από τα υπεστιγμένα γράμματα, δεν είναι ασφαλής.

10. SEG 64, 2043-2044. SEG 56, 2037.

11. SEG 40, 1298. SEG 37, 1270.

12. Ι. Μειμάρης – Χ. Μπακιτζής, *Ελληνικές επιγραφές υστερορρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων από τη Δυτική Θράκη*, Κομοτηνή 1994, 34.

13. Ας σημειωθεί ενδεικτικά το παράδειγμα της Μακεδονίας, όπου σε επιγραφές χρονολογούμενες από τον 3ο έως τον 6ο μ.Χ. αιώνα, απαντούν αρκετά κύρια ονόματα που προέκυψαν από τοπωνυμικά: Βερόη, Δαλματία, Μακεδονία, Μακεδόσιος, Μακεδών, Μυγδονία, Όλυμπιάς, Όλύμπιος, Ροδόπη, Ρωμανός, Στρυμόνιος; Feissel, *Requeil*, ό.π., 254.

14. Βλ. Π. Γ. Κρητικός, *Πατμιακά τοπωνύμια. Γεωγραφία, ιστορία, έτυμολογία, παραδόσεις*, Άθήναι 1961, 29, 97.

Εικ. 1. Το ανεπίγραφο γείσο

SUMMARY

The dedicatory inscription examined here was found in the ruins of the early Christian basilica at Agios Ioannis region of Agathonisi island in the Dodecanese, Greece. The inscription mentions the *καλλιέργεια* (decoration?) of the church by a certain *Ψίμιος*. We propose that the name derives from the toponym *Έψιμά* of the neighboring island of Patmos.